

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ «Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΩΣ ΜΕΣΟ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ»¹

Αναστασία Κοτσιαφίτου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα αυξανόμενα προβλήματα συμπεριφοράς, η επιθετικότητα, η βία φαινόμενα που ενδεχομένως να συνδέονται και με παραβατικές συμπεριφορές αποτελούν μια ανησυχητική πραγματικότητα στο σύγχρονο σχολικό περιβάλλον. Μπορούμε άραγε να προσεγγίσουμε τα φαινόμενα αυτά με την **αξιοποίηση** διαφόρων μορφών και μεθόδων **τέχνης** στη διδακτική διαδικασία; Η διδακτική πρόταση «**Η Λογοτεχνία ως μέσο πρόληψης και αντιμετώπισης του σχολικού εφοβισμού.**» εφαρμόστηκε ως βασικός άξονας επιμόρφωσης εκπαιδευτικών και είχε ως βασικούς στόχους να ευαισθητοποιηθούν, να γνωρίσουν εναλλακτικές μεθόδους διδασκαλίας και να πιστεύουν ότι μπορούν να τις εφαρμόσουν. Αξίζει να τη «δούμε» με θετική διάθεση ως αξιόλογη πρόκληση και να σκεφτούμε τις δυνατότητες που θα προσφέρει και σε μας τους εκπαιδευτικούς και στους μαθητές και τις μαθήτριες. Δυνατότητες, **να νιώσουμε** τη βαθιά ικανοποίηση του «**παιδαγωγού**» που δημιουργεί μια νέα πτυχή στη σχολική ζωή και ανοίγει τα παράθυρα της σκέψης των παιδιών σε νέα μονοπάτια, με πλήρη συνείδηση ότι η Παιδεία είναι ένα βαθιά ανθρώπινο και μεγάλο γεγονός.

Λέξεις κλειδιά: Παιδαγωγός, σχολικό περιβάλλον, αξιοποίηση Λογοτεχνίας, πρόληψη εκφοβισμού.

Abstract

In school environment, nowadays, aggression and bullying, that maybe connected to delinquent behaviors, consist a turbulent reality. Can we approach these phenomena utilizing different forms of art in the educational process? The didactic proposal “**Literature as a means to prevent and confront bullying**” was applied as one of the central themes in teachers’ training about bullying. Its goals were a) sensitizing teachers, in secondary education, about students’ behavior problems, especially bullying, b) presenting alternatives methods to prevent and confront these problems and, c) providing reasons for utilizing these methods. It is worthwhile to examine this proposal and explore its potentials. It’s a great achievement to have the pleasure of a pedagogical scientist, who deals with a new aspect in school life, finding other perspectives and having the conviction that education is a deeply human and significant treasure.

Key-words: educator, school environment, literature, prevention bullying

¹ Παρουσιάστηκε στο 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο που διοργανώθηκε από την Περιφερειακή Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νοτίου Αιγαίου με θέμα :«*Αναδεικνύοντας γέφυρες επικοινωνίας ανάμεσα στη διδακτική και την τέχνη στο σύγχρονο σχολείο*» (Ερμούπολη, Σύρου Ιουνίος 2016)

Εισαγωγή.

Τα φαινόμενα, βίας και εκφοβισμού στα σημερινά σχολεία, είναι σύνθετα και πολυπαραγοντικά. Οι συνέπειες που προκύπτουν από την εκδήλωση των φαινομένων αυτών είναι πολλαπλές και μπορούν να επιφέρουν σοβαρά συναισθηματικά προβλήματα και έντονο άγχος τόσο στους μαθητές όσο και στους εκπαιδευτικούς, επηρεάζοντας κατ' επέκταση την διαδικασία μάθησης. Όπως γίνεται αντιληπτό, η πρόληψη και η αντιμετώπιση κάθε μορφής ενδοσχολικής βίας αποτελεί επιτακτική ανάγκη.

Ποια εργαλεία όμως προσφέρονται στον εκπαιδευτικό για να αντιμετωπίσει τα φαινόμενα αυτά; Τι κρύβει η βία στο Σχολείο. Πώς να προσφέρουμε κίνητρα στους μαθητές; Η **αξιοποίηση** διαφόρων μορφών και μεθόδων **των τεχνών** μπορεί να συμβάλει αποτελεσματικά στην πρόληψη και αντιμετώπιση τους; Η ευαισθητοποίηση και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα ενεργοποίησης της δημιουργικής σκέψης δια μέσου των τεχνών, έχει αρχίσει να διαφαίνεται στην Ελλάδα.(«Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης» των εκπαιδευτικών της χώρας (2011-2012). Στο άρθρο που ακολουθεί φαίνεται μια προσπάθεια προσέγγισης του θέματος με την αξιοποίηση της Λογοτεχνίας. Αρχικά παρουσιάζονται το θεωρητικό υπόβαθρο, το εκπαιδευτικό πλαίσιο και το προφίλ των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν. Ακολουθεί η περιγραφή του σχεδιασμού και της εφαρμογής της διδακτικής πρότασης και σαν κατακλείδα διατυπώνονται κάποια συμπεράσματα.

.Θεωρητικό υπόβαθρο

Ο σημαντικός ρόλος της τέχνης στην εκπαίδευση τεκμηριώθηκε από θεωρητικές προσεγγίσεις και έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στα επιστημονικά πεδία της Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας. Από τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα ο Φιλόσοφος J.P Sartre, στο δοκίμιο *Τι είναι η λογοτεχνία* (πρώτη δημοσίευση το 1947), επεσήμανε ότι για να γίνει κατανοητό ένα λογοτεχνικό έργο χρειάζεται ο αναγνώστης να ανακαλύψει ο ίδιος τα νοήματα. Μέσα από αυτή τη διεργασία γίνεται συν-δημιουργός του έργου, και η ανάγνωση γίνεται πράξη ελευθερίας και δημιουργίας.

. Επίσης ο John Dewey, στο έργο του *Art as Experience* (1934), ισχυρίστηκε ότι η αισθητική εμπειρία αποτελεί το κατεξοχήν μέσο για την ανάπτυξη της φαντασίας, την

οποία θεώρησε θεμελιώδες στοιχείο της διεργασίας της μάθησης και σημαντική «πρόκληση για σκέψη» (Dewey, 1934/1980, σ. 285).

. Θεμελιώδης ήταν ακόμη η συνεισφορά του Howard Gardner (1973, 1983, 1990), που ισχυρίστηκε ότι ο άνθρωπος διαθέτει πολλά είδη νοημοσύνης όπως είναι η κιναισθητική, η εικονική, η χωροχρονική, η διαπροσωπική, η ενδοπροσωπική κ.ά και ότι το εκπαιδευτικό σύστημα οφείλει να τα καλλιεργεί όλα προκειμένου να αναπτύσσεται ολοκληρωμένα η προσωπικότητα.

Η αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία βοηθάει στην ενδυνάμωση όλων των μορφών της νοημοσύνης, γιατί προσφέρει τη δυνατότητα επεξεργασίας πλήθους συμβόλων μέσω των οποίων γίνεται δυνατή η έκφραση, διαφόρων όψεων της πραγματικότητας. Κυρίως καλλιεργείται ο στοχασμός, η δημιουργικότητα, η κατανόηση της διαφορετικότητας.

Εκπαιδευτικό πλαίσιο, χαρακτηριστικά των επιμορφουμένων,

Η επιμορφωτική πρόταση εφαρμόστηκε ως βασικός άξονας επιμόρφωσης εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, στα πλαίσια της αρμοδιότητας μου ως μέλος Περιφερειακής Ομάδος Δράσεων Πρόληψης φαινομένων βίας στα σχολεία. Συμμετείχαν 20 εκπαιδευτικοί διαφόρων ειδικοτήτων που υπηρετούν σε δημόσια Σχολεία Γυμνάσια, Γενικά και Επαγγελματικά Λύκεια (ΕΠΑΛ) της Περιφέρειας Α΄ Αθήνας, και οι οποίοι είχαν αναλάβει να εφαρμόσουν δράσεις στα Σχολεία τους με σκοπό την πρόληψη και αντιμετώπιση φαινομένων βίας και εκφοβισμού. Η επιμόρφωση πραγματοποιήθηκε στην έδρα του Κέντρου Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού Πατησίων.

Παιδαγωγικό μεθοδολογικό πλαίσιο

Η επιμόρφωση στηρίχτηκε στη μέθοδο «*μετασχηματίζουσα μάθηση μέσα από την αισθητική εμπειρία*» (Κόκκος 2010). Πρόκειται για μια μέθοδο που αξιοποιεί τις τέχνες ως εργαλείο κριτικής και δημιουργικής σκέψης με σκοπό την ενδυνάμωση του κριτικού στοχασμού. Στο συγκεκριμένο θέμα έγινε μια προσπάθεια αξιοποίησης της Λογοτεχνίας ως αφορμή για ευαισθητοποίηση περισσότερη εμπάθυνση ,για έκφραση συναισθημάτων, ανάπτυξη της φαντασίας και άλλα. Τα έργα που επιλέχθηκαν ήταν) «*Η φωνή του Δράκου*» *Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη* και «*Αναφορά στον*

Γκρέκο» Νίκου Καζαντζάκη. Ο λόγος που επιλέχθηκαν ήταν ότι τα συγκεκριμένα λογοτεχνικά κείμενα προσέφεραν ερεθίσματα για στοχασμό στο θέμα της σχολικής βίας και του εκφοβισμού.

Στόχοι.

Να βοηθήσουμε τους εκπαιδευτικούς:

- να ευαισθητοποιηθούν και να θεωρήσουν και ίσως να αναθεωρήσουν ή να εμπλουτίσουν τις απόψεις που είχαν για το θέμα, αξιοποιώντας τη Λογοτεχνία.
- να γνωρίσουν εναλλακτικές μεθόδους διδασκαλίας και να πιστεύουν ότι μπορούν να τις εφαρμόσουν.
- να στοχαστούν και αναστοχαστούν πάνω στις σκέψεις και τα συναισθήματά τους .
- να αναπτύξουν δεξιότητες συνεργασίας (να μοιράζονται τις δυσκολίες, αλλά και τις καλές πρακτικές με συναδέλφους της ίδιας ή διαφορετικής ειδικότητας).

Διαδικασία εφαρμογής

Πραγματοποιήθηκαν τρεις επιμορφωτικές βιωματικές συναντήσεις συνολικής διάρκειας 10 ωρών μετά από πρόσκληση, εκδήλωση ενδιαφέροντος. Τα στάδια βασίστηκαν στη μέθοδο «μετασχηματίζουσα μάθηση μέσα από την αισθητική εμπειρία»(Κόκκος2010), με εφαρμογή φάσεων του μοντέλου Perkins, D. (1994).

Πρώτο στάδιο:Προσδιορισμός της ανάγκης για κριτική προσέγγιση του θέματος.

Αρχικά εγκαθιδρύθηκε ένα κλίμα ζεστασιάς και εμπιστοσύνης.(Καλοσώρισμα γνωριμία με την επιμορφώτρια και τα μέλη της ομάδας με αφήγηση κάποιου θετικού γεγονότος και άλλα. Στη συνέχεια ρωτήθηκαν οι συμμετέχοντες για το ενδιαφέρον τους να αναλάβουν να εφαρμόσουν δράσεις στα σχολεία τους με σκοπό την πρόληψη και αντιμετώπιση φαινομένων βίας και εκφοβισμού. Εξέφρασαν τις απόψεις τους, τις ανάγκες καθώς και τις προσδοκίες τους. Προτάθηκε η ιδέα αν θα ήθελαν να προσεγγίσουν το θέμα κριτικά μέσω της Λογοτεχνίας ή και άλλων μορφών τέχνης. Ανταποκίθηκαν θετικά και με μεγάλο ζήλο. Με αυτόν τον τρόπο, ολοκληρώθηκε το πρώτο στάδιο εφαρμογής της μεθόδου.

Δεύτερο στάδιο:Έκφραση των απόψεων των εκπαιδευτικών

Στο δεύτερο στάδιο, χωρίστηκαν οι είκοσι συμμετέχοντες σε τέσσερις ομάδες και τους ζητήθηκε να εκφράσουν τις απόψεις τους γύρω από το θέμα αναφέροντας περιστατικά βίας που έχουν ζήσει ή έχουν παρατηρήσει ή έχουν ακούσει και να προτείνουν κάποιους τρόπους αντιμετώπισης. Τονίστηκε ότι ο κίνδυνος που διατρέχει ένα άτομο να υπάρξει θύμα ή θύτης εκφοβισμού συνιστά μια σύνθετη αλληλεπίδραση μεταξύ ατομικών, διαπροσωπικών, κοινοτικών και κοινωνικών οικονομικών και άλλων παραγόντων και επισημάνθηκε η ανάγκη αύξησης του αριθμού των παρεμβάσεων σε όλα τα επίπεδα - ατομικό, σχολείου, τάξης και για όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας – μαθητές, γονείς, εκπαιδευτικούς. Επίσης εκφράστηκαν απόψεις για τη θετική συσχέτιση των παρεμβάσεων με τη μείωση της έκτασης του φαινομένου και Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στην ανάγκη για παρουσίαση μη τιμωρητικών μεθόδων διαχείρισης των περιστατικών εκφοβισμού.

6 Κλείσιμο: Ζητείται από τον καθένα να εκφράσει τα συναισθήματα του για ό,τι βίωσε στη διάρκεια της πρώτης συνάντησης, **διάρκειας τριών ωρών.**

Τρίτο στάδιο: Προσδιορισμός των υποθεμάτων και των κριτικών ερωτημάτων

Στη διάρκεια του τρίτου σταδίου, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες και τις απόψεις που εκφράστηκαν από τις ομάδες, αποφασίστηκε από κοινού να εξεταστούν τα παρακάτω κριτικά ερωτήματα:

α. «Ευθυνόμαστε οι εκπαιδευτικοί για φαινόμενα βίας και εκφοβισμού στο σχολικό περιβάλλον (bullying);»

β. Μπορεί η αξιοποίηση μορφών τέχνης να επιφέρει σημαντικές αλλαγές, σε ρόλους, πρακτικές πρόληψης και αντιμετώπισης φαινομένων βίας./

γ. Σε ποιο βαθμό αβίαστα μπορούμε να εφαρμόσουμε μεθόδους αξιοποίησης των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία με σκοπό να βοηθήσουμε τους νέους;

Τέταρτο στάδιο:Επιλογή των έργων τέχνης και συσχέτισή τους με τα κριτικά ερωτήματα. (δίνονται στους συμμετέχοντες κάποιες πληροφορίες σχετικά με τους συγγραφείς και το κοινωνικό τους πλαίσιο.)

Επιλέχτηκαν δύο λογοτεχνικά έργα:

α) «Η φωνή του Δράκου» Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη

β) «Αναφορά στον Γκρέκο» Νίκου Καζαντζάκη.

Κλείσιμο: Δίνονται τα λογοτεχνικά κείμενα για κατ'ιδίαν μελέτη ως προετοιμασία για την επόμενη συνάντηση και ζητείται από τον καθένα να εκφράσει τα συναισθήματα του για ό,τι βίωσε στη διάρκεια της **δεύτερης συνάντησης. (διάρκειας τριών ωρών).**

Πέμπτο στάδιο: Επεξεργασία των έργων τέχνης:

Εφαρμογή φάσεων της τεχνικής του Perkins.

Στο παρόν άρθρο παρατίθεται η επεξεργασία του πρώτου λογοτεχνικού έργου «*Η φωνή του Δράκου*» του Α. Παπαδιαμάντη. **(τρίτη συνάντηση, διάρκειας τεσσάρων ωρών.**

Η ίδια προσέγγιση ακολουθείται και για το δεύτερο λογοτεχνικό κείμενο,

ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ: Δίνοντας χρόνο για σκέψη και στοχασμό

Αρχικά μοιράζεται το κείμενο σε όλους τους συμμετέχοντες και στη συνέχεια διαβάζεται όλο το κείμενο από την επιμορφώτρια.

[Ακολουθεί ανοικτή συζήτηση με όλη την ομάδα]

- Κλείστε τα μάτια σας και αφήστε τη σκέψη σας να περιεργαστεί το έργο που διαβάσαμε.
- Δίνεται το φύλλο εργασίας,
- **Ποιες σκηνές του λογοτεχνικού κειμένου σας αγγίζουν περισσότερο και γιατί;**
- **Σε ποιο σημείο του διηγήματος έχουμε σχολικό εκφοβισμό και σε ποιους διαφαίνεται διακριτική - ρατσιστική συμπεριφορά;**
- Ποια συναισθήματα σας γεννιούνται;
- Χαρείτε αυτό το μέρος της εμπειρίας.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ: [Ανοικτή συζήτηση με όλη την ομάδα]

- Ψάξτε για συμβολισμούς και νοήματα. Θέλει να δώσει κάποιο μήνυμα ο συγγραφέας;

- Ψάξτε για κάποια **μορφολογικά στοιχεία του έργου** **Οπτική γωνία και έκφραση της αφήγησης**: Ποιος αφηγείται την ιστορία; Ο ίδιος ο συγγραφέας; Ένα άλλο πρόσωπο; **Ο αφηγηματικός χώρος**: Το κείμενο αναφέρεται σε ένα τόπο/τοπίο αληθινό ή μυθικό, φανταστικό; Ο χώρος της αφήγησης είναι ένα δωμάτιο, μια συνοικία, ένα χωριό, μια πόλη, μια χώρα, όλος ο κόσμος; Η μήπως έχει αρθεί κάθε σύνορο ή όριο; Ο χώρος περιγράφεται συγκεκριμένα, λεπτομερώς ή αφαιρετικά; Υπάρχουν αναφορές σε κάποιον συμβολικό χώρο;
- **Ο αφηγηματικός χρόνος**: Γίνεται γραμμική παρουσίαση των γεγονότων ή πραγματοποιούνται άλματα στο μέλλον ή αναδρομές στο παρελθόν; Η αφήγηση Τι διαβάσατε
- Τι συμβαίνει;
- Τι παρατηρείς που σε κάνει να το λες αυτό;
- Τι σε κάνει να αναρωτιέσαι;
- Εντοπίστε το κεντρικό θέμα και τα δευτερεύοντα.
- Ψάξτε για πολιτιστικές και ιστορικές διασυνδέσεις.

ΤΡΙΤΗ ΦΑΣΗ: Λεπτομερής και σε βάθος μελέτη

Χωρίζονται σε τέσσερις ομάδες και αναλαμβάνει η καθεμιά ένα σενάριο

Ομάδα 1^η Πώς αλλιώς θα μπορούσε να εξελιχθεί η υπόθεση, ώστε να έχει μία διαφορετική έκβαση; (αναλαμβάνοντας ρόλους Γονέων - σενάριο) Ποια είναι η ευθύνη του καθενός και πώς δικαιολογείτε τη στάση τους;

Ομάδα 2^η Πώς αλλιώς θα μπορούσε να εξελιχθεί η υπόθεση, ώστε να έχει μία διαφορετική έκβαση; (αναλαμβάνοντας ρόλους Σχολείου) Ποια είναι η ευθύνη του καθενός και πώς δικαιολογείτε τη στάση τους;

Ομάδα 3^η Πώς αλλιώς θα μπορούσε να εξελιχθεί η υπόθεση, ώστε να έχει μία διαφορετική έκβαση; (αναλαμβάνοντας ρόλους Ιερωμένων) Ποια είναι η ευθύνη του καθενός και πώς δικαιολογείτε τη στάση τους;

Ομάδα 4^η Πώς αλλιώς θα μπορούσε να εξελιχθεί η υπόθεση, ώστε να έχει μία διαφορετική έκβαση; (αναλαμβάνοντας ρόλους Κοινότητας, Νομικών εκπροσώπων, Πολιτείας) Ποια είναι η ευθύνη του καθενός και πώς δικαιολογείτε τη στάση τους;

ο Ψάξτε για περισσότερα **Βασικά μορφολογικά** στοιχεία του έργου:.
Εξηγήστε πώς αυτά τα χαρακτηριστικά «τράβηξαν» την ματιά σας και σας βοήθησαν να εντοπίσετε την ουσία του έργου (το μήνυμά του, την ατμόσφαιρά του κτλ).
Συμβολισμοί Ονομάτων Κρατήρας, Σοφούλας, Κώτσος, η δρακοσπηλιά κ. άλλα.

ο Προσπαθήστε να αναζητήσετε τεκμηριωμένες απαντήσεις στα ερωτήματα που σας γεννήθηκαν στις δύο προηγούμενες φάσεις. Αναζητήστε καλά τεκμηριωμένα συμπεράσματα.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΦΑΣΗ: Ανασκόπηση της διεργασίας

[Ανοικτή συζήτηση στην ολομέλεια)

ο Θυμηθείτε όλη τη διεργασία που προηγήθηκε. Αναστοχαστείτε επάνω σε αυτά που ανακαλύψατε.

ο Ξαναδείτε το έργο συνολικά.

Στη συνέχεια κλήθηκαν οι συμμετέχοντες να **συσχετίσουν τις ιδέες** που αναδύθηκαν από την προσέγγιση και των δύο έργων, με τα κριτικά ερωτήματα.

Έκτο στάδιο: Κριτικός αναστοχασμός

Στο έκτο στάδιο, οι συμμετέχοντες - απάντησαν ξανά γραπτά

- **Εάν σας ζητούσαμε να καθορίσετε την ευθύνη του καθενός σε ποσοστά, τι θα δηλώνατε;**
- **Αναφέρετε αντίστοιχα περιστατικά βίας από την εποχή μας με ανάλογες αντιλήψεις ή στάσεις, που έχετε ζήσει ή ακούσατε ή είδατε ή διαβάσατε.**

Συζήτηση,αξιολόγηση

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η εφαρμογή της συγκεκριμένης διδακτικής πρότασης έδειξε ότι η συμβολή της λογοτεχνίας ως ένας εναλλακτικός τρόπος μάθησης, μπορεί να αποτελέσει «**σκαλωσιά**» και **χρήσιμο εργαλείο** σε όλους τους τομείς της εκπαίδευσης και να δώσει το έναυσμα για στοχασμό στο θέμα της σχολικής βίας και του εκφοβισμού. .
Μετά την ολοκλήρωση του σεμιναρίου, εξέφρασαν τον ενθουσιασμό τους και την πρόθεση να αξιοποιήσουν τη χρήση της τέχνης στην εκπαίδευση, χρειάζονται ωστόσο

περισσότερη επιμόρφωση και ευελιξία στο αναλυτικό πρόγραμμα σε ό,τι αφορά στην εφαρμογή σχετικών μεθόδων.

Επιπλέον η πρόληψη και η αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού μπορεί να γίνει πιο αποτελεσματική σε συνδυασμό με συνεργασία και εποικοδομητικό διάλογο με το ευρύτερο πλαίσιο (Γονείς ,Διεύθυνση ,Εκκλησία, ,κέντρα πρόληψης και άλλους φορείς. **Σαν κατακλείδα** μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι, οι εκπαιδευτικοί φάνηκαν ιδιαίτερα θετικοί στην αξιοποίηση μορφών τέχνης στη διδακτική των διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης

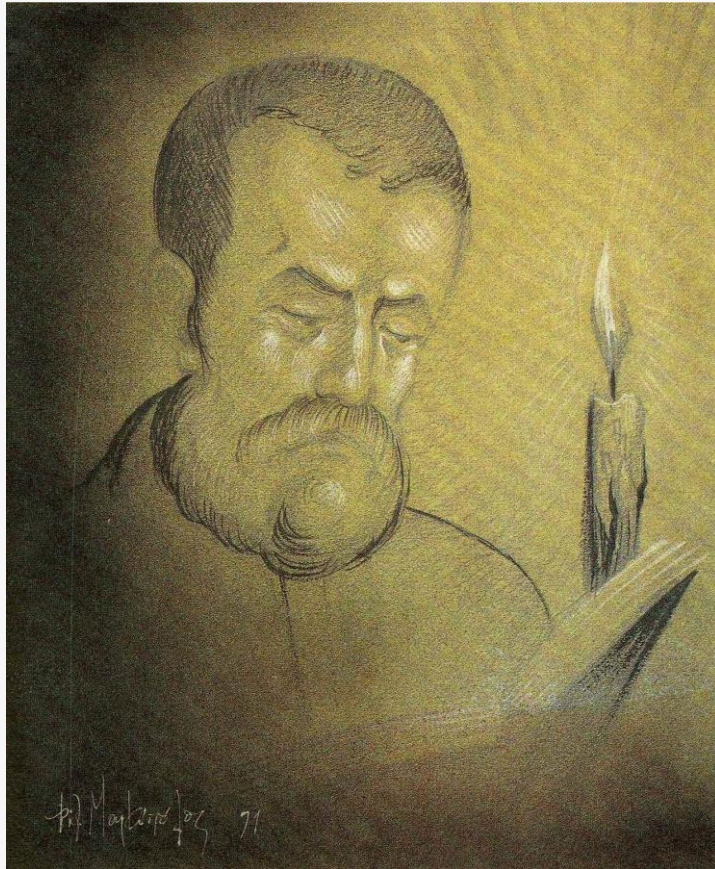
Το σύντομο βιογραφικό που έφτιαξε ο ίδιος ο πεζογράφος για τον εαυτό του, κατά παράκληση του φίλου του Γιάννη Βλαχογιάννη,

αναφέρει ότι: «Εγεννήθην εν Σκιάθω τη 4η Μαρτίου 1851. Εβγήκα από το Ελληνικόν Σχολείον εις τα 1863, αλλά μόνον τω 1867 εστάλην εις το Γυμνάσιον Χαλκίδος, όπου ήκουσα την Α. και Β. τάξιν. Τη Γ. εμαθήτευσα εις Πειραιά, είτα δέκοσα τας σπουδάς μου και έμεινα εις την πατρίδα. Κατά τον Ιούλιο του 1872 επήγα εις το Άγιον Όρος χάριν προσκυνήσεως, όπου έμεινα ολίγους μήνας. Τω 1873 ήλθα εις Αθήνας και εφοίτησα εις την Δ. του Βαρβακείου. Τω 1874 ενεγράφην εις την Φιλοσοφικήν Σχολήν, όπου ήκουσα κατ' εκλογήν ολίγα μαθήματα φιλολογικά, κατ' ιδίαν δε ησχολούμην εις τας ξένας γλώσσας.»



ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ



Ἡ Φωνὴ τοῦ Δράκου (1904)¹

¹ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ, Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΟΜΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1984, Σελ. 607-621

Μίαν βραδιάν, ἡ Κρατήρα ἢ Διόμαινα, γεροντοκόρη πλέον ἢ σαράντα χρόνων, ἔμεινε νὰ διανυκτερεύσῃ εἰς τὸ καλύβι τὸ πενιχρόν, τὸ ὁποῖον εἶχε μέσα εἰς τὸν ἐλαιῶνά της ὅπου εἰργάζετο ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ ἐλαιοκάρπου, καὶ τὸ βράδυ ἔκλειε προσωρινῶς τοὺς σάκκους τοὺς πλήρεις ἐλαιῶν μέσα εἰς τὸ καλύβι αὐτό, ἕως τὴν ἄλλην ἡμέραν, ὅποτε τὸ φορτίον θὰ μετεκομίζετο δι' ἡμιόνων εἰς τὸ ἐλαιοτριβεῖον τοῦ Δήμου τοῦ Μανιάτη, κάτω εἰς τὸν ἀγροτικὸν συνοικισμὸν τῆς Κεχρεᾶς· τὴν νύκτα ὅμως καθ' ἣν ὁ ἐλαιοκάρπος ἦτο εἰς τὸ καλύβι, ἐκοιμᾶτο κι αὐτὴ ἐκεῖ, διὰ νὰ τὸν φυλάττῃ κατὰ πάσης ἐνδεχομένης ἀποπείρας κλοπῆς, ἂν καὶ τοιαῦτα κρούσματα ἦσαν σπάνια εἰς τὸν τόπον.

Εἰς τὸ μικρὸν τοῦτο ὑπόστεγον εὔρισκεν ἀναψυχὴν, κ' ἐκοιμᾶτο τὴν νύκτα, καθὼς ἦτον κουρασμένη διαρκῶς ἀπὸ τὰς ἐξοχικὰς ἐκδρομὰς καὶ τὰς ἐργασίας τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυε νὰ ἐκτελῇ ἀνὰ τοὺς διαφόρους ἀγρούς της· εἶχε κτήματα ἄξια λόγου ἢ γεροντοκόρη, ἂν καὶ πολὺ βεβαρημένα μὲ χρέος, χαρὰ δὲ καὶ παρηγορία της, ἐλπίς καὶ ἀπαντοχὴ της, ὅτι θὰ κατάρθωνεν ἐπὶ τέλους, ἀπὸ χρόνον εἰς χρόνον, νὰ ἐξοφλήσῃ αὐτὸ τὸ χρέος — τὸ ὁποῖον ἐκολλοῦσε ὡς ψώρα καὶ ἐπληθύνετο ὡς ἡ κάμψη εἰς τὰ φυτά — ἦτον νὰ τρέχῃ ἀπὸ ἀμπέλι εἰς χωράφι, καὶ ἀπὸ χωράφι εἰς ἐλαιῶνα. Δὲν ἔπαυε νὰ ἐκτελῇ μόνη, κατὰ περιόδους καὶ ὥρας, ὅλας τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας ὅπως συνηθίζουν αἱ γυναῖκες· τὸ θειάφισμα, τὸ ἀργολόγημα*, τὸν τρύγον, καὶ πρὸ πάντων τὴν συλλογὴν τῶν ἐλαιῶν, διαρκοῦσαν ἐπὶ τινὰς μῆνας τοῦ φθινοπώρου καὶ τοῦ χειμῶνος.

Τὴν ἐσπέραν ἐκείνην δὲν ἦτο μόνη· συνωδεύετο ἀπὸ τὸν Κῶτσον τὸν ἀνεπιόν της, τέκνον τῆς ἀδελφῆς της, δεκατριῶν ἐτῶν. Δὲν ἦτον ἀπλῶς, τὸ παιδίον αὐτό, τέκνον τῆς ὠδίνος τῆς ἀδελφῆς της, ἦτο τέκνον τῆς ὀδύνης δι' αὐτὰς τὰς δύο. Ἡ Κρατήρα εἶχε μείνει ὀρφανὴ μετὰ τῆς νεωτέρας ἀδελφῆς της· ἠλικιώθη πολὺ, καὶ καταρχὰς πιθανῶς δὲν ἠθέλησεν, ἀργότερα ἴσως δὲν ἠμπόρεσε νὰ ὑπανδρευθῇ. Ἀλλ' ἡ ἰδία, ὡς καλὴ μήτηρ, ὑπάνδρευσε κ' ἐπροίκισε τὴν ἀδελφὴν της.

Τῆς ἔδωκε τὸ ἥμισυ τῶν κτημάτων, κ' ἐπειδὴ ὁ γαμβρὸς ἀπήτει καὶ μετρητὰ, ὑπεθήκευσε τὸ ἄλλο ἥμισυ εἰς ἐγγωρίους τοκιστάς, διὰ νὰ δανεισθῇ τρισχιλίας δραχμὰς νὰ τοῦ δώσῃ. Εἶτα μετὰ τὸν γάμον, ὁ σύζυγος, ναυτικός, ἀφοῦ ἔμεινεν ἐπὶ τινὰς μῆνας καὶ διεχέμασεν εἰς τὸν τόπον, κατὰ Φεβρουάριον ἐμβαρκάρησε μὲ τὸ ἰδιόκτητον πλοῖον καὶ ἀνεχώρησεν.

Ἡ Σοφοῦλα ἔμεινεν ἔγκυος. Εἶτα, μετὰ ἐννέα μῆνας, ὁ σύζυγος, μετὰ βραχεῖαν ἐπίσκεψιν κατὰ τὸ θέρος, ἐξηκολούθει νὰ ταξιδεύῃ ἀκόμη. Ἀλλ' ἡ Σοφοῦλα ἔκλεισε

τὸν ἕνατον μῆνα ἀπὸ τῆς πρώτης ἀπομακρύνσεως τοῦ συζύγου της, κ' ἐγέννησε τὸ παιδίον αὐτό, τὸν Κῶτσον, ὄχι ἀκριβῶς τὸν ἕνατον μῆνα, ἀλλὰ μετὰ ἑννέα μῆνας καὶ τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ συζύγου.

Ἐντεῦθεν σκάνδαλον καὶ δυσφημία. Εἶτα ἐπάνοδος τοῦ συζύγου, καὶ διαζύγιον. Εἶπαν ὅτι ἡ Σοφοῦλα εἶχε φέρει στὸν κόσμον τὸ παιδίον αὐτὸ μὲ τὸν μικρὸν θεῖόν της, ἕνα συγγενῆ ὅστις ἐπηγγέλλετο ἐν μέρει τὸν προστάτην διὰ τὰς δύο ὀρφανάς. Ἦτον ἄρα ὄχι μόνον μοιχαλὶς, ἀλλὰ καὶ αἰμομίκτρια.

— Πῶς καταντήσαμε!... Σόμαρα-Γόμαρα! εἶπε σείων τὴν κεφαλὴν εἰς ἀπλοϊκὸς γέρων.

— Λαὸς Σοδόμων καὶ λαὸς Γομόρρας, διώρθωσεν ὁ κύρ Ἀναγνώστης τῆς Εὐγενίτσας, ὁ ψάλτης τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας.

— Θὰ μᾶς χαλάσ' ὁ Θεός, παιδάκι μ'! συνεπέρανε μία γραῖα...

Ἡ Κρατήρα δὲν ἐπίστευσε ποτὲ εἰς τὴν ἐνοχὴν τῆς ἀδελφῆς της, οὔτε ἠθέλησε νὰ τὴν ἐξετάσῃ, ἐπειδὴ ἐπροτίμα ν' ἀγνοῇ καὶ νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν ἀθώτητα. Μόνον παρεκάλεσε τὸν πνευματικὸν νὰ τὴν «ὀρμηνέψῃ», καὶ εἶπεν εἰς τὸν πάτερ Ἰωακείμ, ἕνα περιπλανώμενον καλόγηρον λίαν ιδιόρρυθμον, νὰ «τῆς πῆ καλὰ λόγια». Αὐτὴ ἔτεινε νὰ πιστεύσῃ ὅτι αἱ τρεῖς ἡμέραι παραπάνω ἦσαν μία παραδρομὴ τῆς φύσεως, ἐν λάθος εἰς τὸ μέτρημα τῶν ἡμερῶν, ἐπειδὴ οἱ νόμοι τοὺς ὁποίους ἔβαλεν ὁ Πανάγαθος Θεὸς δὲν τῆς ἐφαίνοντο νὰ εἶναι τόσο στενοὶ καὶ γλίσχροι, ὅσον τὰ κατάστιχα τῶν τοκογλύφων καὶ οἱ λογαριασμοὶ τῶν γραϊδίων τῆς γειτονιάς: ἐλέχθη ὅτι γυναικολόγος ἰατρός, ἐκ τῆς πρωτευούσης, ἀκούσας τὴν διήγησιν, ἀπεφάνθη ὅτι συμβαίνει, καίτοι πολὺ σπανίως, νὰ μὲνῃ τὸ ἔμβρυον ἡμέρας τινὰς περισσότερον εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρός, ἕνεκα ἰδιατέρας τινὸς νάρκης ἢ κακοπαθείας.

Ὁ συνήγορος τῆς γυναικός, λεπτολόγος σοφιστής, παρετήρησε τὰ ἐξῆς: Πρέπει λοιπὸν ὡς κριτήριον τῆς συζυγικῆς πίστεως, ἐκ μέρους τῆς γυναικός, νὰ ληφθῶσιν αἱ ἰδιαίτεραι περιστάσεις καὶ συμπτώσεις, τὰ μειονεκτήματα τὰ ἀπορρέοντα ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ συζύγου, καὶ ὄχι ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ἐνδόμυχος πεποίθησις καὶ τὸ καλῶς νοούμενον συμφέρον;... Ἐὰν οὕτως ἔχη, αἱ γυναῖκες τῶν χωρικῶν, γεωργῶν καὶ ποιμένων, πρέπει νὰ θεωροῦνται ὡς πισταί, μόνον διότι δὲν ἀποδημοῦσιν οἱ σύζυγοί των, καὶ διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ εἰς τὸ δημόσιον ὑπολογισμὸς τοιοῦτος μηνῶν καὶ ἡμερῶν, ὅποιος καταχρηστικῶς καὶ ἀδεία τῆς συγκυρίας γίνεται διὰ τὰς γυναῖκας τῶν θαλασσινῶν;

Προσέτι ὁ νομομαθὴς οὗτος εἶπε καὶ τὰ ἐξῆς: Αὐτὴ ἡ Ἱερὰ Γραφὴ μᾶς λέγει, «ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις συνέλαβεν Ἑλισάβετ», ἐννοοῦσα μίαν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ἢ περὶ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἀλλὰ δὲν μᾶς λέγει ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Προδρόμου συνέλαβε τὴν δεῖνα ἡμέραν ἀκριβῶς. Εἰς τὴν βιβλικὴν ταύτην μαρτυρίαν, τὴν ὁποίαν ἐπεκαλέσθη ὁ εἰρημένος δικηγόρος, ὁ ἀντίδικος ἀντεῖπεν ὅτι τὸ καθαυτὸ κείμενον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ δὲν λέγει «ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις» ἀλλ' ἐν συνεχείᾳ λόγου· «μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας συνέλαβεν Ἑλισάβετ».

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πρῶτον, τὸ συλλογιστικὸν ἐπιχείρημα τοῦ πληρεξουσίου τῆς ἐναγομένης, ὁ συνήγορος τοῦ ἐνάγοντος παρετήρησεν ὅτι ἡ δικαιοσύνη τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀνάγκης εἶναι ἀτελής, καὶ τὸ γνωρίζομεν ὅλοι, ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦτο λόγος, διότι σύνοιδεν ἑαυτὴν ἀτελεῖ, νὰ παραιτηθῆ καὶ νὰ παύσῃ ὑπάρχουσα. Διότι ἡ δικαιοσύνη θὰ ἐξεθρονίζετο πράγματι καὶ θὰ ἐτίθετο εἰς ἀπαγόρευσιν, ἐὰν ἠσπάζετο τὸν συλλογισμόν τοῦ ἀντιδίκου. Ὅταν καταδικάζεται εἷς ἀποδεδειγμένος κλέπτης ἢ φονεὺς ἢ μοιχός, ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουσι καὶ δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσι τινές, πολλοὶ ἢ ὀλίγοι, κλέπται, φονεῖς ἢ μοιχοί, λανθάνοντες καὶ διαφεύγοντες τὸν πέλεκυν τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης. Ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦτο λόγος ὅπως μὴ τιμωρῶνται καὶ οἱ φωραθέντες ὡς ἔνοχοι τῶν ἐγκλημάτων αὐτῶν. «Ἐν ᾧ εὗρω σε, ἐκεῖ καὶ κρινῶ σε». Ἡ δικαιοσύνη, ἀμυνομένη ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, τιμωρεῖ σήμερον ὅσους ἂν συλλάβῃ δράστας τῶν ἐγκλημάτων αὐτῶν, καὶ ἐπιφυλάττεται δι' ἐκείνους, ὅσοι πρὸς καιρὸν ἴσως διαφεύγουν τὰς χεῖράς της, ἂν τοὺς συλλάβῃ αὔριον...

Δευτερολογῶν ὁ πληρεξούσιος τῆς ἐναγομένης παρετήρησε, μετὰ τινος λεπτοῦ σαρκασμοῦ, ὅτι, συμφώνως μὲ τὰ πορίσματα τῆς διαλεκτικῆς τοῦ ἀντιδίκου, θὰ ἦτο ὡς νὰ ἔδιδεν ἡ Θέμις συνταγὴν καὶ νουθεσίαν εἰς τὰς θελούσας ν' ἁμαρτήσωσι, καὶ ὡς νὰ ἔλεγεν εἰς αὐτάς: «Κοιτάξατε καλὰ, ἐὰν τυχὸν ἐπιθυμῆτε νὰ λάβητε ἐραστήν, νὰ πράττητε τοῦτο ἐπιδημοῦντος τοῦ συζύγου, καὶ ὄχι ἐν καιρῷ ἀπουσίας τούτου». Ἀλλ' ὁ συνήγορος τοῦ ἐνάγοντος ὑπέλαβεν ὅτι περιττὴ θὰ ἦτο τοιαύτη συνταγὴ, διότι ἡ ἔννοια αὐτῆς εἶναι αὐτόδηλος, καὶ αἱ θυγατέρες τῆς Εὐας δὲν θὰ εἶχον ἀνάγκην τοιαύτης διδασκαλίας. (Γέλωτες τοῦ ἀκροατηρίου.) Τέλος, μετὰ πολλὰ, ἐδόθη τὸ διαζύγιον... Ἡ Σοφούλα εἶχεν ἐκτεθῆ ἐπὶ τόσον χρόνον εἰς τὴν ἀγωνίαν καὶ εἰς τὴν καταλαλίαν τοῦ κόσμου τὴν ἀνηλεῆ, καὶ εἶτα ἔμεινε, μὲ ἐν παιδίον μόνον, πλησίον τῆς ἀδελφῆς της, ἄνανδρος ὅπως πρότερον, μήτηρ ἄνευ συζύγου, καὶ χήρα ἄνευ

μεσολαβήσαντος θανάτου... Εὐτυχῶς δι' αὐτήν, ἀφοῦ ἀνέθρεψε τὸ τέκνον της, προσεβλήθη ἐκ νόσου, καὶ βραδέως, βραδέως ἐτήκετο, ἕωςότου μετὰ δεκαπέντε ἔτη ἀπέθανε νέα ἀκόμη καὶ ὠραία — ἀλλὰ καὶ δὲν ἄφησε κατόπιν της, εἰς τὸ πέλαγος τοῦ βίου, ἐκτεθειμένον εἰς τὰ βέλη τοῦ κόσμου, τὸν Κῶτσόν της.

Τὸ τέκνον ἐκεῖνο τῆς ὀδύνης, καθ' ὅσον ἠλικιοῦτο, ἐγένετο ρωμαλέος, καὶ μεγαλόσωμος, ἄφοβος καὶ τολμηρός. Πρὶν γίνῃ ἔφηβος ἐφαίνετο ὡς τέλειος νεανίας, εἶχεν ἀναδειχθῆ φοβερὸς ἀναρριχητῆς εἰς δένδρα... Ἀνέβαιναν εἰς βράχους, εἰς κρημνοὺς, εἰς κορυφάς, παντοῦ ὅπου δυσκόλως θὰ τὸν ἔφθανεν ἡ φήμη, τὸ ὄνειδος, ὁ φθόνος τῶν ἄλλων παιδίων, τὰ ὅποια εἰς τὴν ἐλαχίστην ὀργήν, ἐκ μικρᾶς ἀφορμῆς ἢ καὶ χωρὶς ἀφορμῆς, ἐσφενδόνιζον κατ' αὐτοῦ, συνήθως ἐκ τῶν νώτων, τὸ δύσφημον ὄνομα τῆς νοθείας· σπανίως κατὰ πρόσωπον, ἐπειδὴ ὁ Κῶτσος ἦτον χειροδύναμος, καὶ ἂν ἔπιανε κανὲν παιδίον, εἰς τὴν βράσιν τοῦ θυμοῦ του, θὰ τοῦ ἔσπαζε τὰ κόκκαλα μετὰ τοὺς γρόνθους του.

Ἔτρεχεν ἐδῶ ἐκεῖ, ὡς ἀγριοκάτσικον, παιδίον ὑψηλὸν καὶ ρωμαλέον, ἀνερριχάτο εἰς βράχους καὶ δένδρα, παντοῦ ὅπου ἐνόμιζεν ὅτι δὲν θὰ τὸν ἔφθανεν ἡ ἡχὴ τῆς ἀπαισίας λέξεως· καὶ ἡ ἡχὴ ἀνήρχετο μεγαλοφωνότερα εἰς τὰ ὕψη ἐκεῖνα, καὶ παντοῦ τὸν κατεδίωκε...

— Κάπου νὰ πᾶς νὰ κρυφτῆς βαθιά, παιδάκι μου, γιὰ νὰ μὴ σὲ βλέπουνε καὶ νὰ μὴ σ' ἀκοῦνε, τοῦ εἶπε μιᾶ τῶν ἡμερῶν μία γραῖα γειτόνισσα, στρυφνὴ, διφορομένης ψυχῆς. Καὶ ἡ μοῖρά του, ἣτις τὸν εἶχε λικνίσει παιδιόθεν μετὰ τὸ ἄσμα τῆς συμφορᾶς, ἔμελλε νὰ τὸν πάρῃ καὶ νὰ τὸν κρύψῃ βαθιά, εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς, διὰ νὰ μὴ τὸν βλέπουν, μήτε νὰ τοὺς βλέπῃ, νὰ μὴ τὸν ἀκούουν, μήτε νὰ τοὺς ἀκούῃ... Ὅταν ἔγινε δεκαπέντε ἐτῶν, εἶχεν ἀναρριχηθῆ μιᾶ τῶν ἡμερῶν εἰς ὑπερύψηλον δένδρον, λεύκαν κυπαρισσοειδῆ, ἀπὸ τὰς ὁποίας κατασκευάζουν τὰ κατάρτια τῶν πλοίων. Ὁ Κῶτσος ἐπλησίαζε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν κορυφήν, ὅταν ἐν παιδίον, τὸ ὅποιον πολλάκις τὸν εἶχεν ἐνοχλήσει, διήλθε τρέχον ἀποκάτω, καὶ εὔρεν εὐκαιρίαν νὰ φωνάξῃ πρὸς τὸν ἀναρριχώμενον τὸ σύνηθες ὑβριστικὸν ὄνομα...

Μετ' ὀλίγα δευτερόλεπτα, ὁ Κῶτσος ἔπιπε κάτω εἰς τὴν γῆν, ἀπὸ ὕψους εἴκοσι μέτρων. Εἶχε ξεπιασθῆ μετὰ τὴν μίαν χεῖρα, καὶ εἶχε κοιτάξει ὀργίλος πρὸς τὰ κάτω. Φαίνεται ὅτι ἡ ὕβρις τοῦ διελθόντος παιδίου τὸν εἶχεν ἐρεθίσῃ ὑπερμέτρως καὶ τὸν εἶχε κάμει νὰ χάσῃ τὴν λαβὴν... Ὁ ἄτυχος Κῶτσος ἔζησεν ὀλίγας ὥρας ἀναίσθητος, καὶ εἶτα ἐξέπνευσεν...

*

Όταν πρώτην φοράν ἤκουσεν, ἡ πρώτην φοράν ἔδωκε προσοχήν, εἰς τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἔρριψεν ἐν παιδίον, ἐκεῖ ὅπου ἐμάλωσαν, παίζοντας μαζί τις ἀμάδες* καὶ συγχρόνως τὸ παιδίον ἐτράπη εἰς φυγήν, ὁ Κῶτσος ἦτον δέκα περίπου ἐτῶν. Μαντεύσας ὅτι ἡ λέξις εἶχε κακὴν σημασίαν, ἐκυνήγησεν τὸ παιδίον, ἀλλὰ δὲν ἠμπόρεσε νὰ τὸ φθάσῃ. Τὸ ξένον παιδίον ἀνέβη εἰς τὸν Ἐπάνω Μαχαλαῶν, συνησπίσθη μὲ ἄλλους δύο ὁμήλικας, καὶ οἱ τρεῖς ἤρχισαν, ὠφελούμενοι ἀπὸ τὸ ὑψηλὸν τοῦ τόπου, νὰ πετροβολοῦν τὸν Κῶτσον, ὅστις ἠναγκάσθη εἰς ὑποχώρησιν.

Πάραυτα ἔτρεξε πρὸς τὴν μητέρα του.

— Δὲν μοῦ λές, μάννα, τί θὰ πῆ «Μοῦλος»;

Ἡ Σοφούλα ὠχρίασεν, εἶτα ἐτραύλισε:

— Ποῦ τὸν ἄκουσες... αὐτὸν τὸ λόγο;

— Ὁ Γιάννης τῆς Φαμελοῦς, τώρα πού παίζαμε μαζί κ' ἐμαλώσαμε, ἔφυγε τρέχοντας καὶ μ' ἐφώναξε «Μοῦλο! Μοῦλο!» Ἄχ! δὲν τὸν ἔφτασα, νὰ τοῦ δείξω ἐγώ... Πές μου, μάννα, τί θὰ πῆ;...

Τὸ στόμα τους νὰ πιαστῆ!... νὰ βγάλουν τὴ φάγουσα, ναί! ἤρχισε νὰ καταρᾶται ταπεινῆ τῆ φωνῆ, ἐλθοῦσα εἰς ἐπικουρίαν τῆς ἀδελφῆς της, ἡ Κρατήρα.

— Θὰ μοῦ πῆς, μάννα, καὶ σύ, θειά, τί θὰ πῆ; ἐπέμεινε θορυβῶν καὶ κλαίων, κτυπῶν τοὺς πόδας του εἰς τὸ ἔδαφος.

Τότε ἡ θεία του ἀνέλαβε νὰ τοῦ ἐξηγήσῃ, λησμονοῦσα ὅτι ἤρχετο εἰς ἀντίφασιν μὲ τὰς πρὸ μικροῦ κατάρας της.

— Νά! σὲ βλέπουν, βρὲ σύ, πὸ εἶσαι ξανθός... κ' ἐπειδὴ τάχα, ἀπ' τὴν τρίχα σου, τοὺς φαίνεται νὰ μοιάζης σὰν μουλαράκι... γι' αὐτὸ σὲ φωνάζουν ἔτσι-δά...

Ὁ Κῶτσος δὲν ἐπέισθη.

Ἡ Κρατήρα ἐπρόσθεσε:

— Ὅπως τῆς Μπουλίνας τὸ γυιό, πὸ εἶναι κοκκινομάλλης, τότε λένε Κοκκίνη... Καὶ τὸ Γιώργη τῆς Μελάχρος, πὸ εἶναι μαῦρος, τότε φωνάζουνε Ἀραπάκη... Κατάλαβες τώρα;

Ὁ μικρὸς ἤρχισε νὰ καταπραῦνεται, μαγευόμενος περισσότερο ἀπὸ τὴν γλυκεῖαν φωνὴν τῆς θείας του, ἢ ὅσον ἐπείθετο ἀπὸ τὴν ἔννοϊαν τῶν λόγων της.

— Ὅπως καὶ τὸ Νίκο τῆς Κοντούλας, πὸ τότε λένε Μελίση, γιατί εἶναι σὰ βόι τάχα, ἔ; εἶπε.

— Ναί, μαθές, έπεβεβαίωσεν ή Κρατήρα.

— Καί τόν Μιχάλη τοῦ Κορωνιοῦ, τότε λένε Ψαρή, ὅπως τή γίδα;

— Ἰσα ἴσα, αὐτό.

Ὁ Κῶτσος ήσύχασε πρὸς καιρόν. Ἄλλ' εἶχε παρατηρήσει ὅτι τὸ ὄνομα ἐκεῖνο τὸ ἐτόξευον κατ' αὐτοῦ μὲ περισσοτέραν κακίαν, παρ' ὅσῃν συνήθως ἐδείκνυον πρὸς ὅσους ἐκάλουν «Ψαρή» ἢ «Μελίσση». Ὀλίγον καιρὸν ὕστερον, ἤρχισε νὰ ἐξετάζη κατ' ἰδίαν τὴν θεῖαν του.

— Γιά, νὰ σοῦ πῶ, θειά;... Δὲ μοῦ λές, γιατί ὁ πατέρας ἄφησε τὴ μάννα μου, κ' ἐπῆρε ἄλλη γυναῖκα;

— Δὲν εἶναι δουλειά σου νὰ τὰ ἐξετάξης αὐτά, ἀπήνησε, προσπαθοῦσα ὑπὸ τὸ αὐστηρὸν τοῦ τόνου νὰ κρύψη τὴν ἀμηχανίαν της, ἢ Κρατήρα.

— Δὲν εἶναι δουλειά μου; ἐπανελάβεν ἔτοιμος νὰ κλαύσῃ ὁ Κῶτσος. Ναί, γιατί μὲ φωνάζουν «Μοῦλο», ἐπειδὴ τάχα δὲν ἔχω πατέρα, κι ὄχι ἀπ' τὸ χρῶμα τῶν μαλλιῶν μου, πὸν μοῦ ἔλεγες...

Τότε ἡ Κρατήρα ἐσκέφθη πρὸς στιγμὴν, καὶ ὡς φρόνιμος γεροντοκόρη ἔκρινεν ὅτι δὲν ὠφελοῦσε νὰ κρύψη τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τὸν ἀνεπιόν της, ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῆς ἐλλείψεως παντὸς χαλινοῦ, τὰ παιδιά τὰ μανθάνουν πρωίμως ὅλα, καί, ἂν αὐτὴ ἐσιώπα, ὁ μικρὸς θὰ ἐμάνθανε πολὺ περισσότερα παρ' ὅσα ἔπρεπε νὰ ξεύρῃ, ἀπ' τὰ ἄλλα παιδιά τοῦ χωρίου, ἀπὸ λόγια τοῦ δρόμου, καὶ ἀπὸ ἀκούσματα τῆς ἀγορᾶς. Καὶ λοιπὸν τοῦ εἶπεν:

— Ἄκουσε, Κῶτσό μου. Ἡ μητέρα σου, ὅταν σὲ εἶχε στὴν κοιλιὰ, ἀρρώστησε, καὶ τῆς ἦρθε ἀδυναμία καὶ δὲν μπόρεσε νὰ σὲ γεννήσῃ στὴν ὥρα της... Καὶ ἀπάνω στὴν ἀρρώστια της, πὸν σὲ εἶχε στὴν κοιλιὰ, μὲς στὸν ὕπνο της φώναζε «τὸ παιδί! τὸ παιδί!» κι ὕστερα πὸν σ' ἐγέννησε, καὶ τώρα ἀκόμη πὸν ὅλο ἄρρωστη εἶναι, ὀλοένα φωνάζει, στὰ ξυπνητά της καὶ στὸν ὕπνο της «τὸ παιδί! τὸ παιδί μου!» Νοιώθεις τί ἀδυναμία ἔχει σ' ἐσένα, κι ἀγροικᾶς μὲ τί πόνο καὶ καημὸ σ' ἀνάθρεψε;... Καὶ σὰν τῆς ἦρθε ἡ πρώτη ἀρρώστια, πρὶν σὲ γεννήσῃ, σ' ἐβάσταξε μὲς στὴν κοιλιὰ μιὰ-δυὸ μέρες παραπάνω. Τότε τὰ λαδικά*, ἃς εἶναι καλὰ πὸν τὰ ξετάζουν ὅλα, μέτρησαν τοὺς μῆνες καὶ τίς μέρες, κ' εἶπαν πὸς τάχα ἡ μάννα σου δὲν σὲ εἶχε κάμει μὲ τὸν ἄνδρα της, πὸν ἔλειπε ἐννέα μῆνες μὲ τὸ καράβι... ἐπειδὴς ἔμεινες μὲς στὴν κοιλιὰ αὐτὲς τίς δύο-τρεῖς μέρες παραπάνω... Τότε ὁ πατέρας σου, δὲν θέλω νὰ πῶ κακὸ λόγο, πὸν μοῦ εἶχε ψῆσει τὸ ψάρι στὰ χεῖλη, καὶ μὲ ἀνάγκασε ν' ἀποθηκέψω* ἐγὼ τὸ βιό μου καὶ νὰ τοῦ δώσω τρεῖς

χιλιάδες μετρητά, ἐπειδὴ ἐπέμενε κ' ἤθελε «τὸ μέτρημα! τὸ μέτρημα!» κι ὡς τὴν τελευταία στιγμή δὲν ἤθελε νὰ στεφανωθῆ, ἂν δὲν τοῦ μετροῦσα τὰ λεπτά... ὥστε, ἀφοῦ ἔδωκα τῆς μητέρας σου τὰ μισὰ κτήματα, ὅλο τὸ μερδικό της, ἀναγκάστηκα ν' ἀποθηκέψω τὸ μερδικό μου ἐγώ, γιὰ νὰ τοῦ εὔρω τὸ μέτρημα νὰ τοῦ δώσω... κοντολογίς, ὁ πατέρας σου ἐπίστεψε τὰ λόγια τοῦ κόσμου, καὶ εἶπε ὅτι δὲν σὲ γνωρίζει γιὰ παιδί του... Μὰ ἐσύ, καθὼς κι ὅλα τὰ ὄρφανά, ἔχεις τὸ Θεὸ πατέρα, καὶ πρέπει ν' ἀγαπᾷς τὴν μητέρα σου, πὺν δὲ σοῦ ἔφταιξε τίποτε καὶ παιδεύεται μὲ τόσον πόνο καὶ καημὸ νὰ σ' ἀναθρέψῃ... Καὶ νὰ 'σαι φρόνιμος καὶ καλός, καὶ καθένας πὺν ἔσφαλε ἀπ' τὸ Θεὸ θὰ τὸ 'βρῆ. Καὶ μὲ ἄλλον νὰ σὲ εἶχε κάμει ἢ μάννα σου, πάλι, ἐσύ δὲ φταῖς τίποτε, καὶ δὲν πρέπει νὰ σὲ πειράζουν γι' αὐτό, μὰ εἶναι παιδιά, καὶ δὲν θέλουν ξεσυνέριο, ἐπειδὴ δὲν ξέρουν τί τοὺς γίνεται... Γίνε σὺ φρόνιμος καὶ καλός, καὶ θὰ ἰδῆς πὺν αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ σὲ βλάψῃ... Ἄς σ' ἀξιῶσῃ ὁ Θεὸς νὰ προκόψῃς, καὶ νὰ γίνῃς χρήσιμος ἄνθρωπος, κ' οἱ ἴδιοι πὺν σὲ βρίζουν τώρα θὰ 'ρχωνται, μιὰ μέρα, νὰ σοῦ βάζουν μετάνοιες... καὶ σὺ θὰ τοὺς κάνῃς τὸ βαρὺ... Μονάχα, Κῶτσό μου, νὰ 'χῃς τὴν εὐχὴ τοῦ Χριστοῦ, κοίταξε νὰ μὴν παραπονέσῃς τὴν μάννα σου, πὺν σ' ἀγαπᾷ τόσο... Ἀνίσως ἐσύ πεισμῶνῃς, σὰν παιδί, ἐκείνης ἢ καρδιά της εἶναι ματωμένη, γι' αὐτὰ καὶ γι' αὐτὰ τὰ πράματα.

Τὴν ἐσπέραν λοιπὸν ἐκείνην τοῦ φθινοπώρου, ἢ Κρατήρα εἶχε μείνει μὲ τὸν ἀνεψιὸν της εἰς τὸν ἐλαιῶνα, καὶ εἶχον κλεισθῆ εἰς τὸ μικρὸν καλύβι διὰ νὰ κοιμηθῶσι. Πλησίον τοῦ κτήματος ὑπῆρχε μέγα δάσος, βαθὺς δρυμῶν, ἀπὸ γιγαντιαῖα ἐξαίσια δένδρα.

Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ δάσους, εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ σύνορα τοῦ ἐλαιῶνος, ὑπῆρχον πολλὰ ἐρείπια, ἐν σπήλαιον ἢ ὑπόγειον περιέργου σχήματος καὶ κατασκευῆς τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο Δρακοσπηλιά. Ἦρχιζεν ἀπὸ μίαν ὀπὴν βράχου, ὅστις εἶχε χρησιμεύσει ὡς ἀκρογωνιαῖος λίθος ἐνὸς κατηρειπωμένου κτιρίου, καὶ ἀνήρχετο πρὸς τ' ἄνω, ἐντὸς ὑψηλοῦ βράχου κωνοειδοῦς, ὅστις ἀπετέλει τὴν κορυφὴν τῆς δειράδος. Ἔλεγαν ὅτι ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ἐκείνου ἠκούετο ἐνίοτε παράδοξος ἦχος καὶ μεγάλη βοή. Τὰ κατηρειπωμένα κτίρια ἦσαν τρία ἢ τέσσαρα.

Ἡ ὀπὴ ἐντὸς τοῦ βράχου ἀνήρχετο εἰς διάστημα πολλῶν ὀργυῶν, ὡς ἐλέγετο, εἰς τὸ κοῖλον τοῦ βράχου καὶ ἀπέληγεν εἰς τὴν κορυφὴν ὅπου εἶχε διέξοδον. Ἐλέγετο ὅτι ἐκεῖ μέσα ἐνεφώλευε τὸν παλαιὸν καιρὸν ἓνας Δράκος, ὅστις ἔκρυπτεν ἐκεῖ θησαυρούς, τοὺς ὁποίους ἐφύλαττον καὶ ἔβοσκον τὴν νύκτα διάφοροι Ἀράπηδες, σκλάβοι του.

Τριγύρω εἰς τὰ ἐρείπια ἔβγαιναν τὴν νύκτα ὄχι ὀλίγα στοιχεῖα, ἐξωτικά καὶ κρούσματα*. Ἀπὸ τὴν θέσιν τῶν ἐρειπίων ἤρχιζεν ἓν ρεῦμα, στενόν, σύσκιον, τὸ ὁποῖον κατήρχετο βαθὺ κάτω εἰς τὴν κοιλάδα, καὶ ἐντὸς τοῦ ρεύματος, ὀλίγον παρακάτω ἀπὸ τὰ ἐρείπια, ὑπῆρχε μία κρήνη παλαιά, εἰς τὴν ρίζαν γηραιοῦ δένδρου, μ' ἓνα τάσι δεμένον δι' ἀλύσεως εἰς κρίκον ἐπὶ τοῦ γηραιοῦ κορμοῦ· ἐκαλεῖτο κοινῶς τὸ Κρῦο Πηγάδι, ἦτον δὲ κρῦο ὄχι μόνον τὸ νερόν, ἐκ τοῦ ὁποίου πολλοὶ δὲν ἔπινον, λέγοντες ὅτι ἦτον στοιχειωμένο, ἀλλ' ὁ ὑγρὸς ἀήρ, τὸ περιβάλλον, καὶ τὸ σύσκιον καὶ σκοτεινὸν τῆς μικρᾶς κλεισθεῖας. Πολλὰι γραῖαι, ἀπὸ τὰς πρωτινάς, ὅσαι εἶχον γεννηθῆ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, ὅταν ἦσαν ἀναγκασμένα νὰ διέλθωσιν ἀπὸ τὸ στενὸν τοῦτο, συνήθιζαν νὰ χαιρετοῦν τὴν παλαιὰν κρήνην διὰ συνθηματικῆς ρήσεως:

— Χαῖρε καὶ σύ, Κρῦο Πηγαδάκι μὲ τὸ ζῶδιό σου!

Μερικαὶ ἔλεγον «καημένο Κρῦο Πηγάδι», καὶ ἄλλαι τινὲς ἔλεγον εὐφημότερον «Καλὸ Πηγαδάκι, μὲ τὸ ζῶδιό σου!» Ὅλος ὁ τόπος τριγύρω, τὰ ἐρείπια καὶ τὸ ρεῦμα, ἔβριθεν ἀπὸ νεράιδες τὴν ἡμέραν, ἐμυρμηκία τὴν νύκτα ἀπὸ στοιχεῖα καὶ φαντάσματα.

Εἰς τὸ Κρῦο Πηγάδι πολλοὶ διηγοῦντο ὅτι εἶχον ἰδεῖ νὰ κάθεται πλησίον ἓνας Ἀράπης, μὲ τὴν τσιμπούκα του. Διάφορα πλάσματα, χωριατόπουλα, τσομπανόπουλα καὶ βοσκοποῦλες, εἶχαν «χτυπηθῆ»* διότι εὐρέθησαν εἰς κακὴν ὥραν σιμὰ στὸ Κρῦο Πηγάδι. Ἡ Καμπαναχμάκαινα, ποιμενὶς προβάτων, καὶ μήτηρ δέκα παιδίων, εἶχε πάθει τὴν νύκτα ἀπὸ ἀφωνίαν καὶ παραλυσίαν.

Ὁ Κῶτσος, τὸ τέκνον τῆς συμφορᾶς, εἶχε μάθει ν' ἀγαπᾷ τὴν ἐξοχήν, σιμὰ εἰς τὴν θεῖαν του, καὶ τὴν ἠκολούθει συχνὰ εἰς τὰς ἐκδρομάς της. Ἡ μήτηρ του ἔμενε κατ' οἶκον. Ἐπασχε σωματικῶς ἀπὸ τὴν γένναν της κ' ἐδῶ, καὶ εἶχε τρωθῆ ἠθικῶς ἀπὸ τὰ βέλη τῆς δυσφημίας. Ἡ ἀδελφὴ της ἦτο σχεδὸν ἀγροδίαιτος.

Ὁ Κῶτσος ἠγάπα ὅλα τὰ τῆς ἐξοχῆς, τὰ βουνὰ καὶ τὰ δάση, τὰς βρύσεις, τὰ ρεύματα καὶ τὰ ἐρείπια, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ φαντάσματα. Εἶχε γίνεῖ σχεδὸν μισάνθρωπος, ἀπὸ τὸ ὄνειδος τὸ ὁποῖον τοῦ ἔρριπτον οἱ ὁμήλικοί του. Εἶχε παύσει νὰ φοιτᾷ εἰς τὸ σχολεῖον, ἐξ αἰτίας τῆς συμπεριφορᾶς τῶν συμμαθητῶν του, τοὺς ὁποίους δυσκόλως θὰ ἐσωφρόνιζε, καὶ ἂν εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ «τοὺς μαρτυρᾷ στὸ δάσκαλο» (τὸ ὁποῖον ὅμως ἐθεωρεῖτο ὡς στίγμα κακῆς προδοσίας μεταξὺ τῶν παιδίων). Ἄλλην ἄρα καταφυγὴν δὲν εἶχεν, εἰμὴ νὰ κάμνη συχνὰ καυγάδες, καὶ νὰ δέρνη τοὺς συμμαθητάς του — ἐνίοτε καὶ νὰ τὶς τρώγη.

Κατόπιν μιᾶς τελευταίας σκηνῆς, καθ' ἣν ἔδειρε δύο-τρεις ἐκ τῶν συμμαθητῶν του, οἱ δαρέντες «τὸν ἐμαρτύρησαν» εἰς τὸν δάσκαλον. Ὁ ἴδιος δὲν ἠθέλησεν — ἐντράπη ἢ ἐδίστασε νὰ πῆ εἰς τὸν δάσκαλον τὸ ἐπίθετον, τὸ ὅποιον κατ' αὐτοῦ ἐτόξευον οἱ ἄλλοι. Ἀλλὰ τότε τὸ βάρος τῆς ὀργῆς τοῦ δασκάλου ἔπεσεν ἐπ' αὐτόν.

Ὅχι μόνον «ἔφαγε ξύλο», μετὰ τὴν λεπτὴν βέργαν τοῦ δασκάλου ἢ ὅποια ἔτσουζε, ἀλλ' «ἀπεβλήθη προσωρινῶς» ἀπὸ τὰ μαθήματα. Μάτην, ἀφοῦ ὁ ἴδιος δὲν ἠθέλε «νὰ μαρτυρήσῃ», ἢ θεία του προσεφέρθη νὰ ὑπάγῃ αὐτὴ «ν' ἀγκαλέσῃ»* στὸν δάσκαλον τὰ ἄλλα παιδιά, τὰ ὅποια τοῦ ἔλεγαν «ἔτσι κ' ἔτσι» καὶ τοῦ ἐφώναζαν «αὐτὸ κι αὐτό». Ὁ Κῶτσος αὐτοβούλως τὴν προσωρινὴν ἀποβολὴν τὴν μετέβαλεν εἰς διαρκὴ λιποταξίαν, καὶ δὲν ἐπάτησε πλέον εἰς τὸ σχολεῖον. Ἦτον δὲ τότε δεκατριῶν ἐτῶν.

Καὶ ἄλλοτε ὁ Κῶτσος εἶχε «φάγει ξύλο» ἀπὸ τὸν διδάσκαλον, χωρὶς νὰ πταίῃ — ἐνῶ ἄλλην φορὰν πάλιν εἶχε μείνει ἀτιμώρητος ἐνῶ ἔπαιεν. Ἀλλὰ τότε ὁ πλάνος καλόγηρος, ὁ πάτερ Ἰωακείμ, τὸν «ὀρμήνευσε» καὶ τοῦ εἶπεν ὅτι σ' αὐτὸν τὸν κόσμον «ἐν ἄλλοις πταίομεν, ἐν ἄλλοις παιδευόμεθα» καὶ προσεπάθησε νὰ τοῦ ἐξηγήσῃ τί σημαίνει τὸ ἀπόφθεγμα: «οἱ ἀδικοῦντες πολλοί, ἀδικούμενος οὐδὲ εἶς».

Ἔμαθε λοιπὸν ν' ἀγαπᾷ τὴν ἐρημίαν, ν' ἀγαπᾷ τὰ ἐρείπια, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ φαντάσματα. Ἄ! τὰ στοιχεῖα δὲν τοῦ ἠθέλαν κακὸν οὔτε τὸν εἶχαν ἀδικήσει.

Δὲν τοῦ εἶχαν ρίψει ποτὲ κατὰ πρόσωπον, οὔτε ἐκ τῶν νώτων, τὸ ἀπαίσιον κοινωνικὸν ὄνειδος.

Ὁ Κῶτσος εἶχεν ἓνα πόθον βαθύν, μίαν ἀκράτητον περιέργειαν. Ἦθελε νὰ δοκιμάσῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὀπὴν τοῦ σπηλαίου ἐκείνου, τὸ ὅποιον, ἐνῶ ἐφαίνετο νὰ καταδύεται κάτω εἰς τὴν γῆν, ἀνήρχετο εἶτα εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου. Ἦτον ἐκεῖνη, ἢ Δρακοσπηλιά, καὶ εἶχε μεγάλην δι' αὐτὸν ἔλξιν. Εἶχε δοκιμάσει ἅπαξ ἤδη, τὴν ἡμέραν. Ἀλλ' ἡ θεία του, ἣτις τὸν ἐπετήρει ἀγρύπνως, ἔτρεξε καὶ τὸν ἀνεκάλεσε πλησίον της.

— Μὴν τὸ κάμῃς αὐτό, παιδάκι μου. Στὴ Δρακοσπηλιά μέσα ἠθέλες νὰ μβῆς;... Θεὸς φυλάξῃ! Μὴν εἶσαι ἀπόκοτος!...

— Εἶναι κανεὶς Δράκος μέσα, θειά;

— Καὶ Δράκος νὰ μὴν εἶναι, ποιὸς ξεύρει; Μπορεῖ νὰ βαρέσῃς πουθενά... εἶναι σκοτάδι, καὶ ποιὸς ξεύρει τί γκρίφια* ἔχει μέσα... Μπορεῖ νὰ κακοπάθῃς... ἢ νὰ πάρῃς φρίξῃ* καὶ νὰ σκιαχτῆς... Λένε πὼς ἔχει μιὰ κακὴ βοή αὐτὴ ἢ σπηλιά, ἅμα χωθῆ ἄνθρωπος μέσα.

Ὁ Κῶττος ἐφάνη ὅτι ἤκουσε τὴν συμβουλὴν τῆς θείας του, κ' ἐπανῆλθε μαζί της εἰς τὸν ἐλαιῶνα. Ἄλλ' ὁ πόθος καὶ ἡ περιέργειά του ἠϋξήσεν.

Εἶχεν ἀκούσει ἀπὸ τὰ παιδιά καὶ τὰς γράϊας ὅτι ὁ Δράκος, ὅστις ἐκατοικοῦσε τὸν παλαιὸν καιρὸν ἐκεῖ μέσα, μποροῦσε νὰ κάμη ἓνα ἄνθρωπον πλούσιον, στὸ κέφι του ἐπάνω, ἅμα ἤθελεν — ἐκτὸς ἂν ἐπροτίμα, τὸ ὅποϊον ἦτο καὶ συγχρότερον, νὰ τὸν βλάψη καὶ νὰ τὸν μισερέψη διὰ πάντοτε, τὸν τολμηρὸν ἐπισκέπτῃ. Εἶχεν ἐκεῖ ταμιευμένα ὁ Δράκος γρόσια πολλά, φλωριά ἀναρίθμητα, τὰ ὅποια ἓνας Ἀράπης ἔβγαινε τὴν νύκτα καὶ τὰ ἐχόρευε, σιμὰ εἰς τὸ στόμιον τοῦ σπηλαίου, σπινθηρίζοντα εἰς τὸ φῶς τῆς σελήνης. Ὡνειροπόλει νὰ διαλάθῃ τὴν προσοχὴν τοῦ Ἀράπῃ, ν' ἀρπάσῃ ὅσα ἠμπορέσῃ φλωριά, ἐκεῖ πού τὰ ἐχόρευε. Μὲ αὐτὰ τὰ φλωριά θὰ ἐξεχρέωνε πρῶτον τὰ κτήματα τῆς θείας του, ἐπειδὴ τὸ χρέος τὴν ἔκαμνε νὰ στενάζῃ.

Εἶτα θ' ἄφηνεν εἰς τὰς δύο γυναῖκας ἀρκετὰ διὰ νὰ καλοζοῦν, κι αὐτὸς θὰ ἐσκάρωνεν «ἓνα μεγάλο καράβι, τριοκάταρτο», θὰ ἐπήγαινε νὰ ταξιδεύσῃ καὶ θὰ ἔφερνεν ἀπὸ τὰ ταξίδια «κόφες τὰ τάλλαρα», καθὼς εἶχεν ἀκούσει νὰ διηγοῦνται διὰ τὰ πλοῖα ὅσα ἀνέβησαν εἰς τὴν Μαύρην Θάλασσαν, κατὰ τὸν πόλεμον τὸν Κριμαϊκόν, ὅτι εἶχαν γεμίσει τὸ ἀμπάρι ἀπὸ τάλλαρα, καὶ τὰ ἐμοίραζαν «μὲ τὶς κόφες» εἰς τοὺς συντρόφους, τὸν λοστρόμον καὶ τοὺς ναύτας καὶ αὐτὸν τὸν μοῦτσον... Μ' ἐκεῖνα τὰ τάλλαρα θὰ ἔμβαινε καλὰ στὰ μάτια ἐκείνων τῶν φθονερῶν παιδίων, τῶν σημερινῶν ἐχθρῶν του, καὶ θὰ ἤρχοντο νὰ τοῦ βάζουν μετάνοιες στρωτές, καθὼς ἔλεγεν ἡ θεία του.

Τὴν νύκτα ἐκείνην, καθὼς εἶχε κατακλιθῆ, ἀφοῦ ἐπέισθη ὅτι ἡ θεία του ἐκοιμᾶτο βαθέως, κουρασμένη καθὼς ἦτον, ἐσηκώθη χωρὶς κρότον, ἤνοιξε τὴν θύραν μὲ ἄκραν προφύλαξιν. Ἐπῆρε μαζί του ἓνα κουτὶ σπίρτα, ἓνα χονδρὸν τεμάχιον λαμπάδος κηρίνης, ἔκλεισεν ἀθορύβως τὴν θύραν ἔξωθεν, κ' ἔτρεξε πρὸς τὸ μέρος τῆς Δρακοσπηλιᾶς.

Ἡ σελήνη ἀρτίως εἶχεν ἀνατεῖλει δρεπανοειδῆς. Ἦτον σχεδὸν μεσάνυκτα, ἔφθασε μετ' ὀλίγον εἰς τὰ ἐρείπια.

Εἰσῆλθεν ἐντὸς τῶν κατηρειπωμένων κτιρίων, ἔφθασεν εἰς τὸ στόμιον τοῦ ὑπογείου ἄντρου, ἄναψε τὸ σπίρτον, εἶτα τὸ κηρίον. Ἐκάμε τὸν σταυρὸν του καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὀπήν.

Τὸ χάσμα ἐχώρει ἀνέτως ἄνθρωπον, ὁ δὲ Κῶττος ἦτο μεγαλόσωμον παιδίον. Ἦσθάνθη ψυχρὸν, ὑγρὸν ἀέρα, εἰς τὸ πρόσωπόν του. Ἐπάτει ἐπὶ κόνεως ἢ ἄμμου. Ἐχαμήλωσεν, ἐκυρτώθη.

Προέβη ὀλίγα βήματα. Ἄλλο δὲν ἔβλεπεν ἢ μαῦρον τοῖχον, σχεδὸν ὀμαλόν, ὡς λαξευτόν, καὶ ἤκουεν ἀόριστον βόμβον ἐρχόμενον ἔσωθεν. Ἦτο ὡς βόμβος μυιῶν ἢ ὡς ἐλαφρὰ πτερυγίσματα μικρῶν πουλιῶν. Διέβλεπε προσέτι ἀμυδρὰ σχήματα, ὅμοια μὲ ἀποστάγματα ἀπὸ σύμπλεγμα ἀναμμένων κηρίων, ἢ μὲ κρύσταλλα κρεμάμενα ἐν καιρῷ παγετοῦ ἀπὸ τοὺς σταλαγμοὺς* τῶν στεγῶν.

Ἀποτόμως ὁ δρόμος τοῦ ἐκόπη. Ὁ τοῖχος, ὅστις μέχρι τοῦδε ἐσχημάτιζε θόλον ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς του, ἐφάνη ὡς νὰ κατῆλθε κ' ἐκρεμάσθη μέχρι τοῦ ἐδάφους, καὶ τοῦ ἔφραξε τὴν ὁδόν.

Τότε ὁ Κῶτσος περιέφερε τὸ κηρίον του ἐδῶ κ' ἐκεῖ διὰ νὰ ἴδῃ ἂν ὑπῆρχέ που δίοδος, ἀλλὰ ρεῦμα ἀέρος ἔπεσεν ἀποτόμως ἐπάνω εἰς τὸ κηρίον, καὶ τὸ ἔσβησε.

Συγχρόνως ὁ Κῶτσος ἤκουσεν, ἢ τοῦ ἐφάνη ὅτι ἤκουσε, μίαν βοὴν ὑποχθόνιον, ὑπόκωφον φωνήν, ἣτις ἤρχετο ἀγρία ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ σπηλαίου.

Ἡ φωνὴ τοῦ ἐφάνη ὅτι ἔλεγε:

— Μοῦ...λο! Μοῦ...λο!

Λοιπὸν, ὡς καὶ τὰ φαντάσματα ἤξευραν τὴν δυστυχίαν του! Λοιπὸν καὶ τὰ ζωτικὰ ὅλα ἐγνώριζαν τὸ τρωτὸν μέρος του! Καὶ ὁ Δράκος διὰ τῆς φωνῆς του ἐπεκύρωνε τὰς φωνὰς τῶν μοχθηρῶν παιδιῶν!

Ὁ Κῶτσος ἐτράπη εἰς φυγὴν. Καθὼς ἐστράφη ὀπίσω, εἰς τὸ σκότος, πρὸς τὸ στόμιον τοῦ σπηλαίου, ζητῶν νὰ εὔρῃ ἀκτῖνα τῆς σελήνης εὐμενῆ ἣτις νὰ τοῦ φέξῃ τὸν δρόμον του, ἐκτύπησε τὴν κεφαλὴν σφοδρῶς εἰς τὸν θόλον τοῦ βράχου. Τοῦ ἤλθε στιγμιαία ζάλη.

Ἄ! ἔπρεπε νὰ εἶχε κτυπήσει τὴν κεφαλὴν του πρωτότερα, ὅταν ἤθελε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Δράκου... Ἦ μάλλον, ὠφείλε νὰ κτυπᾷ τὸ κεφάλι του ἀπὸ πολὺ πρὶν... πρὶν γεννηθῆ ἀκόμη. Καὶ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν φαντασίαν του μειδιῶσα καὶ μορφάζουσα ἡ ὄψις τοῦ περιπλανωμένου μοναχοῦ, τοῦ Ἰωακείμ, ὅστις ἄλλοτε τοῦ εἶχε διηγηθῆ περὶ τῆς ἀφελοῦς περιεργείας τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, ἐρωτῶντων περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ, ἂν ὁ ἴδιος ἤμαρτεν ἢ οἱ γονεῖς του διὰ νὰ γεννηθῆ τυφλός.

Καὶ αὐτὸς ὁ Κῶτσος, ἦτο κάτι περισσότερον τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ — ἦτο ἐκ γενετῆς κατάδικος.

Όταν συνήλθεν από την ζάλην, επέστρεψε ριγών και τρέμων πλησίον τῆς θείας του. Τὴν εὗρεν ἔξυπνον. Αὕτη εἶχεν «ἀλαφιασθῆ» μέσα στὸν ὕπνον της, κ' ἔξυπνήσασα, δὲν εὗρε πλησίον της τὸν ἀνεψιὸν της.

Ἐξαφνίσθη, ἐτρόμαξεν. Ἐσηκώθη καὶ ἤνοιξε τὴν θύραν. Ὑπόπτειεν ὅτι ὁ Κῶττος θὰ εἶχεν ὑπάγει, ὁ ἀπόκοτος, πρὸς τὸ μέρος τῶν ἐρειπίων καὶ τῆς Δρακοσπηλιάς. Ἦρχισε νὰ τὸν κράζῃ ὀνομασίτι:

— Κῶτσο!... ποῦ εἶσαι;

Ἐνῶ ἐδίσταζε, καὶ ἠτοιμάζετο, μισονδυτὴ καὶ ξυπόλυτη ὅπως ἦτον, νὰ τρέξῃ πρὸς τὰ ἐκεῖ, εἶδε τὸν Κῶττον νὰ ἔρχεται. Ἦτον χλωμὸς ἀπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, καὶ χλωμὸς ἀπὸ τὴν συγκίνησίν του.

— Τί ἔχεις;... Ποῦ πῆγες;

Ὁ νέος ταχέως συνήλθε.

— Τίποτα... τίποτα, θειά· ἠσύχασε.

— Δὲν σοῦ εἶπα ἐγὼ νὰ μὴν πᾶς στὴ Δρακοσπηλιά; Λέγε... Τί ἔτρεξες;

— Ἄκουσα μιὰ φωνή.

— Φωνή... θ' ἄκουσες τὴ βοή ποὺ λένε πὼς βγαίνει τὴ νύχτα. Κ' ἐφοβήθηκες πολὺ;... Κάμε τὸ σταυρό σου, παιδί μου... Ἔλα νὰ κοιμηθῆς, καὶ νὰ φυλάεσαι ἄλλη φορά, νὰ μὴν εἶσαι ἀπόκοτος.

— Ἡ φωνὴ ποὺ ἄκουσα...

— Ἡ φωνή... ἔ, τί;

— Ἐλεγε... ἓνα λόγο.

— Τί ;

Καζαντζάκης Νίκος

(Ἡράκλειο Κρήτης, 18 Φεβρουαρίου 1883 – Φράμπουργκ Γερμανίας, 26 Οκτωβρίου 1957)

«Αναφορά στον Γκρέκο»

Κεφ. Ε΄. «Δημοτικό Σχολειό»

Στην Τετάρτη Τάξη βασίλευε και κυβερνούσε ο Διευθυντής του Δημοτικού. Κοντοπίθαρος, μ' ένα γενάκι σφηνωτό, με γκριζα πάντα θυμωμένα μάτια, στραβοπόδης. «Δε θωράς, μωρέ, τα πόδια του», λέγαμε ο ένας στον άλλο σιγά, να μη μας ακούσει, «δε θωράς, μωρέ, πώς τυλιγαδίζουν τα πόδια του; και πώς βήχει; Δεν είναι Κρητικός». Μας είχε έρθει σπουδασμένος από την Αθήνα κι είχε φέρει, λέει, μαζί του τη Νέα Παιδαγωγική. Θαρρούσαμε πως θα 'ταν καμιά νέα γυναίκα και την έλεγαν Παιδαγωγική· μα όταν τον αντικρίσαμε για πρώτη φορά ήταν ολομόναχος· η Παιδαγωγική έλειπε, θα 'ταν σπίτι. Κρατούσε ένα μικρό στριφτό βούρδουλα, μας έβαλε στη γραμμή κι άρχισε να βγάζει λόγο. Έπρεπε, λέει, ό,τι μαθαίναμε να το βλέπαμε και να το αγγίζαμε ή να το ζωγραφίζαμε σ' ένα χαρτί γεμάτο κουκκίδες. Και τα μάτια μας τέσσερα· αταξίες δε θέλει, μήτε γέλια, μήτε φωνές στο διάλειμμα· και σταυρό τα χέρια. Και στο δρόμο, όταν δούμε παπά, να του φιλούμε το χέρι. «Τα μάτια σας τέσσερα, κακομοίρηδες, γιατί αλλιώς, κοιτάχτε εδώ!» είπε και μας έδειξε το βούρδουλα. «Δε λέω λόγια, θα δείτε έργα!» Κι αλήθεια είδαμε· όταν κάναμε καμιάν αταξία ή όταν δεν ήταν στα κέφια του, μας ξεκούμπωνε, μας κατέβαζε τα πανταλονάκια και μας έδερνε κατάσαρκα με το βούρδουλα· κι όταν βαριόταν να ξεκουμπώσει, μας έδινε βουρδουλές στ' αυτιά, ωσότου έβγαινε αίμα.

Μια μέρα έδεσα κόμπο την καρδιά μου, σήκωσα το δάχτυλο:

— Πού είναι, κυρ δάσκαλε, ρώτησα, η Νέα Παιδαγωγική; Γιατί δεν έρχεται στο σχολειό;

Τινάχτηκε από την έδρα, ξεκρέμασε από τον τοίχο το βούρδουλα.

— Έλα εδώ, αυθάδη, φώναξε, ξεκούμπωσε το πανταλόνι σου.

Βαριόταν να το ξεκουμπώσει μόνος του.

— Να, να, να, άρχισε να βαραί και να μουγκρίζει.

Είχε ιδρώσει, σταμάτησε.

— Να η Νέα Παιδαγωγική, είπε, κι άλλη φορά σκασμός! [...]

Τη Μεγάλη Παρασκευή μας πήγε στην εκκλησιά να προσκυνήσουμε το Σταυρωμένο. Μας γύρισε έπειτα στο σκολεϊό να μας ξηγήσει τι είδαμε, ποιον προσκυνήσαμε και τι θα πει Σταύρωση. Αραδιαστήκαμε στα θρανία, κουρασμένοι, βαριεστισμένοι, γιατί δε φάγαμε σήμερα παρά ξινό λεμόνι και δεν ήπιαμε παρά ξίδι, για να δοκιμάσουμε κι εμείς τον πόνο του Χριστού. Άρχισε λοιπόν ο άντρας της Νέας Παιδαγωγικής, με βαριά επίσημη φωνή, να μας ξηγάει πώς ο Θεός κατέβηκε στη γης και γίνηκε Χριστός, κι έπαθε και σταυρώθηκε, για να μας σώσει από την αμαρτία. Ποια αμαρτία; καλά-καλά δεν καταλάβαμε· μα καταλάβαμε καλά πως είχε δώδεκα μαθητές κι ένας τον πρόδωκε, ο Ιούδας.

— Κι ήταν ο Ιούδας, σαν ποιον; σαν ποιον;

Σηκώθηκε από την έδρα ο δάσκαλος κι άρχισε να προχωράει αργά, απειλητικά, από θρανίο σε θρανίο και μας κοιτούσε, έναν ένα.

— Ήταν ο Ιούδας σαν τον... σαν τον...

Είχε απλώσει το δείχτη του χεριού του και τον μετακινούσε από τον ένα μας στον άλλο, ζητώντας να βρει με ποιον από μας έμοιαζε ο Ιούδας. Κι εμείς ζαρώναμε και τρέμαμε μην μπας και σταθεί το δάχτυλο το φοβερό απάνω μας. Κι άξαφνα ο δάσκαλος έσυρε φωνή και το δάχτυλό του στάθηκε σ' ένα χλωμό φτωχοντυμένο παιδάκι με όμορφα ρουσόξανθα μαλλιά. Ήταν το Νικολιό, που 'χε φωνάξει πέρυσι στην Τρίτη Τάξη: «Σώπα, δάσκαλε, ν' ακούσουμε το πουλί».

— Να, σαν το Νικολιό! φώναξε ο δάσκαλος. Απαράλλαχτος. Έτσι χλωμός, έτσι ντυμένος κι αυτός, κι είχε κόκκινα μαλλιά, κόκκινα κόκκινα, σαν τις φλόγες της Κόλασης!

Να το ακούσει το κακόμοιρο το Νικολιό, ξέσπασε σε θρήνο· κι εμείς όλοι, που είχαμε γλιτώσει από τον κίνδυνο, τον αγριοματιάσαμε με μίσος και συμφωνήσαμε κρυφά από θρανίο σε θρανίο, άμα βγούμε έξω να τον σπάσουμε στο ξύλο, που πρόδωκε το Χριστό.

Ευχαριστημένος ο δάσκαλος που έτσι μας έδειξε χεροπιαστά, καθώς το ορίζει η Νέα Παιδαγωγική, πώς ήταν ο Ιούδας, μας σκόλασε· κι εμείς βάλαμε στη μέση το Νικολιό,

κι ως βγήκαμε στο δρόμο αρχίσαμε να τον φτύνουμε και να τον δέρνουμε, πήρε αυτός δρόμο κλαίγοντας, μα εμείς τον κυνηγούσαμε με τις πέτρες, τον προγκούσαμε «*Ιούδα! Ιούδα!*», ωστόσο έφτασε σπίτι του και τρύπωξε μέσα.

Το Νικολιό δεν ξαναφάνηκε στην τάξη, δεν ξαναπάτησε στο σκολειό. Ύστερα από τριάντα χρόνια που είχα γυρίσει από τη Φραγκιά στο πατρικό σπίτι κι ήταν Μεγάλο Σάββατο, χτύπησε η πόρτα και φάνηκε στο κατώφλι ένας χλωμός, αδύνατος άντρας, με κόκκινα μαλλιά, με κόκκινα γένια· έφερνε σ' ένα χρωματιστό μαντίλι τα καινούργια παπούτσια που 'χε παραγγείλει για όλους μας ο πατέρας για τη Λαμπρή. Στάθηκε δειλιασμένος στο κατώφλι, με κοίταξε, κούνησε το κεφάλι.

— Δε με γνωρίζεις; έκαμε· δε με θυμάσαι;

Κι ως να μου το πει, τον γνώρισα.

— Το Νικολιό! Φώναξα και τον άρπαξα στην αγκαλιά μου.

— Ο Ιούδας... έκαμε αυτός και χαμογέλασε με πικρία.

(Νίκου Καζαντζάκη μυθιστόρημα «*Αναφορά στον Γκρέκο*», εκδόσεις Ελένης Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1982, κεφ. Ε', σελ. 58-61)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Κόκκος, Α. & Συνεργάτες (2011). *Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Μείζον πρόγραμμα Επιμόρφωσης,(2011) *Βασικό επιμορφωτικό υλικό* ,τόμος Α&Β',έκδοση Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
- Mezirow,J(2007).*Μαθαίνοντας να σκεφτόμαστε όπως ένας ενήλικος*.Κεντρικές έννοιες της θεωρίας του Μετασχηματισμού.Αθήνα:Μεταίχμιο.
- Ματσαγγούρας Η.(2003), «Ομαδοσυνεργατική Διδασκαλία και Μάθηση» Για το καθημερινό σχολείο και για τα Περιβαλλοντικά, τα Πολιτιστικά και για τα Ευρωπαϊκής Συνεργασίας Προγράμματα, Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Sartre, J.P. (2006). *Τι είναι η λογοτεχνία*; Μετάφραση Ευγενία Τσελέντη
Αθήνα: Εκδόσεις «Μεταίχμιο».
- Dewey, J. (1934/ 1980) *Art as Experience*. USA: The Penguin Group.
- Gardner, H. (1973). *The arts and human development*. New York: Wiley.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic
- Perkins, D. (1994). *The Intelligent Eye*. Harvard Graduate School